

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.30>

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Коротун О.М.,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адвокатської майстерності
та міжнародної юридичної практики
Академії адвокатури України

Коротун О.М. Роль принципів адміністративного судочинства у захисті прав іноземців та осіб без громадянства.

У статті проаналізовано принципи адміністративного судочинства України, основна функція яких полягає в тому, щоб сприяти вітчизняному правосуддю забезпечити громадянам реалізацію їх прав і свобод, а також покладених на учасників судового процесу обов'язків. Фрагментарно розглянуто існуючі в спеціальній юридичній літературі поняття принципів. Відзначається важлива роль принципів адміністративного судочинства у захисті прав і законних інтересів іноземців та осіб без громадянства. Проаналізовано встановлені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Кодексом адміністративного судочинства України принципи адміністративного судочинства. Звернено увагу на проблемні аспекти забезпечення принципу користуватися у судовому процесі рідною мовою та принципу правової безоплатної допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді.

Звернено увагу, що на сьогодні при розгляді справ у суді за участю іноземців та осіб без громадянства держава не в повній мірі забезпечує дотримання принципу користуватися у судовому процесі рідною мовою. Вказаний принцип, поряд із принципом правової безоплатної допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, мають першочергове значення. Проте, держава, ще неспроможна в повній мірі забезпечити реалізацію вказаних принципів у судовому процесі за участю іноземців та осіб без громадянства. Незважаючи на існуючі проблемні питання, під час розгляду адміністративної справи необхідно дотримуватися вказаних принципів, втілення яких надає легітимності прийнятих судових рішень, а їх ігнорування призводить до порушення прав особи на судовий захист.

Зроблено висновок, варто зазначити, що будучи об'єктивною категорією, принципи, які офіційно закріплені в нормах законодавства, є вихідними положеннями адміністративного судочинства, у яких в концентрованому вигляді відображений захист прав, свобод і інтересів іноземців та осіб без громадянства у сфері публічно-правових відносин. Забезпечення принципу користуватися у

судовому процесі рідною мовою, поряд із забезпеченням принципу правової безоплатної допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, мають першочергове значення для іноземців та осіб без громадянства.

Ключові слова: принципи, адміністративне судочинство, держава, іноземці, особи без громадянства, правосуддя.

Korotun O.M. The role of the principles of administrative justice in protecting the rights of foreigners and stateless persons.

The article analyzes the principles of administrative justice in Ukraine, the main function of which is to promote domestic justice to ensure the realization of citizens' rights and freedoms, as well as the responsibilities imposed on participants in the trial. The existing concepts of principles existing in the special legal literature are considered in fragments. The important role of the principles of administrative justice in protecting the rights and legitimate interests of foreigners and stateless persons is noted. The principles of administrative justice established by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» and the Code of Administrative Procedure of Ukraine are analyzed. Attention is paid to the problematic aspects of ensuring the principle of using the native language in court proceedings and the principle of free legal aid in resolving cases in the administrative court.

It is noted that at present, when considering cases in court with the participation of foreigners and stateless persons, the state does not fully ensure compliance with the principle of using the native language in court proceedings. This principle, along with the principle of free legal aid in resolving cases in the administrative court, are of paramount importance. However, the state is not yet able to fully ensure the implementation of these principles in litigation involving foreigners and stateless persons. Despite the existing problematic issues, during the consideration of an administrative case it is necessary to adhere to these principles, the implementation of which gives legitimacy to court decisions, and ignoring them leads to a violation of the rights of the individual to judicial protection.

A conclusion was drawn, it is worth noting that, being an objective category, the principles that are officially enshrined in legislation are the initial provisions of administrative proceedings, which in a concentrated form reflect the protection of the rights, freedoms and interests of foreigners and stateless persons in the sphere of public law relations. Ensuring the principle of using one's native language in court proceedings, along with ensuring the principle of free legal assistance when resolving cases in the administrative court, are of primary importance for foreigners and stateless persons.

Key words: principles, administrative proceedings, state, foreigners, stateless persons, justice.

Постановка проблеми. Одним із факторів, що впливає на розвиток будь-якої держави, є міграційні процеси, які створюють певні економічні та фінансові проблеми, окрім того посилення міграційних процесів тісно пов'язане з реалізацією державної політики й досягнення стратегічних цілей, основою якої є ефективне забезпечення прав і законних інтересів іноземців та осіб без громадянства.

Складна політико-економічна ситуація, пов'язана із російською агресією проти України, нестабільність у правовому регулюванні міграційних процесів, формування нових відносин між владою і громадянами, вимагає акцентувати увагу на важливій ролі принципів адміністративного судочинства, зміст яких полягає в тому, що вони покликані забезпечити не тільки процесуальні права іноземців та осіб без громадянства на судовий захист, але й гарантувати права на їх реалізацію, які перебувають в прямій залежності від правильного застосування вітчизняними судами норм матеріального і процесуального права.

У період реформування адміністративно-процесуального законодавства України інтерес до теорії принципів адміністративного процесу обумовлений значенням цієї правової категорії для характеристики адміністративно-процесуального права в цілому, його окремих норм та інститутів; для заповнення прогалів у праві; для ефективності здійснення правосуддя в адміністративних справах [1, с. 7]. Зважаючи на це, вкрай важливим є формування дієвих способів захисту прав і законних інтересів людини і громадянина гарантованих Конституцією України та нормами міжнародного права, де принципи адміністративного судочинства відіграють провідну роль не тільки у формуванні та функціонуванні системи адміністративних судів, але вони мають особливе значення у правовому механізмі захисту прав іноземців та осіб без громадянства.

Стан опрацювання цієї проблематики. Теоретичною основою наукової статті є напрацювання вчених, які досліджували вихідні закономір-

ності принципів права, а також наводили власні концептуальні підходи до визначення змісту принципів права. Так, було використано досвід В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, В. В. Галуцька, П. В. Діхтієвського, В. І. Курила, О. В. Негодченко, С.В. Потапенко, О. П. Світличного, С. Г. Стеценка та інших. Утім варто зазначити, що недоліком є те, що роль принципів адміністративного судочинства у захисті прав іноземців та осіб без громадянства вчені розглядали лише поверхнево або ж не досліджували взагалі.

Метою статті є розкриття ролі принципів адміністративного судочинства у захисті прав іноземців та осіб без громадянства.

Виклад основного матеріалу. Розроблення тієї чи іншої проблеми передбачає аналіз її вихідних термінів та опрацювання на основі власного теоретичного розуміння. У загальній теорії права принципи права розглядаються як основні (керовані) ідеї, вихідні положення, які характеризують зміст права, суть та призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів [2, с. 237]. Слід погодитися з думкою О. П. Світличного, який зазначає, що точки зору юридичної науки, принципи права – це основні засади, які закріплені в правових нормах і відображають закономірності розвитку відносин суспільства, а також розкривають і відображають закономірності певної галузі права. В них розкриваються особливості певної галузі права, які зумовлюють її галузеву суть і відображаються в галузевих принципах права [3, с. 84].

Це в повній мірі стосується і принципів адміністративного судочинства, які закріплюють нормативні вихідні положення й характеризують суть та зміст правосуддя. Ці принципи, як визначальні, основні засади судочинства взагалі, встановлені Конституцією України (ст. 129 та ін.) [4], Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [5], та Кодексом адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV [6].

Незважаючи на те, що принципи адміністративного судочинства не в повній мірі співпадають із принципами встановленими в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», що пов'язано в першу чергу із специфікою адміністративного судочинства. Слід зазначити, що встановлені у цих спеціальних законодавчих актах, а також Конституції України принципи є взаємопов'язані і становлять у сукупності систему, при цьому кожен із принципів відіграє самостійну роль, характеризує адміністративне судочинство у цілому, або ж окрему стадію адміністративного процесу, пра-

вильне і неухильне дотримання яких є основою здійснення правосуддя.

Слід підкреслити, що суспільні відносини, що виникають при здійсненні адміністративного судочинства є специфічними і полягають у захисті прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Це в повній мірі стосується іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які користуються в Україні таким самим правом на судовий захист, що й громадяни та юридичні особи України.

Вищенаведене відповідає основним засадам правового статусу іноземців та осіб без громадянства, встановлених Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09. 2011 р. № 3773-VI, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [7]. Водночас, недоліком спеціального законодавчого акту є те, що він не відображає основні засади, вихідні положення, що становлять правовий статус іноземців та осіб без громадянства.

Слід підкреслити, що частиною 3 ст. 2 КАС України визначено систему принципів, основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- 5) обов'язковість судового рішення;
- 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- 8) розумність строків розгляду справи судом;
- 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення [6].

Безумовно, наведений перелік принципів не в повній мірі розкриває їх специфічні властивості, кожен із яких має специфічні властивості.

В контексті наведених принципів важливою гарантією захисту прав і свобод та законних інтересів іноземців та осіб без громадянства, виступає Конституційний принцип верховенства права, який є одним із найважливіших функціональних

принципів адміністративного процесу, й означає, з-поміж іншого, підпорядкування діяльності державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини, забезпечення їх пріоритетності перед усіма іншими цінностями демократичного суспільства. Варто уваги, що у цьому розумінні принцип верховенства права за своїм змістом значно ширше принцип верховенства закону, оскільки не кожний чинний закон здатний відобразити справжні потреби повноцінної реалізації або захисту основних прав і свобод людини і громадянина [8, с. 31].

Згідно ст. 242 КАС України рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом знайшов своє закріплення закріплений в п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України. Відповідно до положень ст. 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Згідно ст. 8 КАС України цей принцип передбачає рівну можливість усіх громадян, а також іноземців та осіб без громадянства брати участь в судовому адміністративному процесі, мати адміністративно-правовий статус визначений КАС України.

В основі даної норми також лежить принцип представництва у судовому процесі, який вказує на те, що іноземці та особи без громадянства мають можливість використання в адміністративному судовому процесі процесуальне представництво, яке є правовим інститутом, має важливе значення для вказаної категорії осіб, оскільки він опосередковує відносини, що виникають у зв'язку з діяльністю однієї особи від імені та в інтересах іншої особи, спрямованої на реалізацію прав та обов'язків, особи яку представляють.

При цьому варто підкреслити, що представництво в адміністративному процесі відрізняється від встановленого нормами цивільного права метою, функціями, характером та змістом правовідносин, колом осіб, що мають бути представниками.

Принцип гласності і відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є загальним для всіх видів судочинства і закріплений в п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України та ст. ст. 10, 11, 18 КАС України. Цей принцип характеризує демократизм адміністративного судочинства, а відкритий розгляд адміністративних справ дає можливість широкому загалу громадян ознайомитися з роботою адміністративного суду безпосередньо. Особливо важливе значення він набуває для іноземців та осіб без громадянства,

зважаючи на те, що тільки суд приймає рішення про: відмову у визнанні особою без громадянства; примусове повернення; затримання або примусове видворення за межі України. Гласність, відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є взаємопов'язані між собою і забезпечує прозорість і об'єктивність судового процесу, підвищує довіру до правосуддя.

Змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі (ст. 9 КАС України) є одним із основних принципів судочинства, являє собою зацікавленість особи в результаті судової справи, право особи вільно розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, активно впливати на судовий процес з метою захисту прав і охоронюваних законом інтересів. Вказаний принцип доповнюється принципом з'ясування всіх обставин у справі, відповідно до якого адміністративний суд живає передбачені законом заходи, необхідні для з'ясування усіх обставин справи.

Принцип обов'язковості судового рішення, вказує на те, що ухвалення судового рішення, яким закінчується розгляд справим у суді ухвалюється іменем України. Вказане положення закріплено в ст. 129-1 Конституції України, ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 243 КАС України, й визначає на особливу роль суду серед інших держаних органів влади, як єдиного органу, що має здійснювати правосуддя. Судове рішення, що набрали законної сили є обов'язковим до виконання. В основі даної норми лежить принцип загальнообов'язковості виконання закону, відповідно до якого прийнято судове рішення.

Принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи та забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом належить до основних засад судочинства. На розвиток положень п. 8 ст. 29 Конституції України, ст. 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 13 КАС України передбачено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Не допускається касаційне оскарження судового рішення першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку.

Принцип розумності строків розгляду справи судом. Згідно п.11 ч.1 ст. 4 КАС, розумний строк – це найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах. Водночас, адміністративні справи, з приводу примусового повернення чи примусового видворення інозем-

ців або осіб без громадянства за межі території України, визначені ст. 288 КАС України, розглядаються судом за обов'язкової участі сторін у десятиденний строк з дня подання позовної заяви. Апеляційні скарги на судові рішення в адміністративних справах, можуть бути подані в десятиденний строк з дня їх проголошення. Суд апеляційної інстанції розглядає справу у десятиденний строк після закінчення строку на апеляційне оскарження з повідомленням учасників справи.

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами. Норми ст. 45 КАС України встановлено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. У випадку зловживання учасником судового процесу його процесуальними правами, суд може застосувати до такої особи заходи, визначені кодексом. Зокрема, у випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору. Ст. 145 КАС України встановлено види заходів процесуального примусу, що можуть бути застосовані за зловживання процесуальними правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалені судові рішення, відіграє важливу роль у сфері правового захисту іноземців або осіб без громадянства і можуть бути пов'язані із витратами: на професійну правничу допомогу; залученням свідків, спеціалістів, перекладачів; з витребуванням доказів; підготовкою до розгляду справи тощо.

Здійснювана судова реформа, яка сьогодні із відомих причин загальмувала цей процес «значною мірою залежить від готовності та здатності державних органів, насамперед судових і правоохоронних, сприймати своє призначення як служіння кожній людині, охорона і захист її прав та свобод, гарантування її безпеки. Людський вимір – ось основний вектор конституційного регулювання соціальних процесів. З цього і треба виходити, проводячи відповідні реформи – економічні, соціальні, правові» [9, с. 293].

У практичній площині вагоме значення для іноземців та осіб без громадянства, що беруть участь у справі, які не володіють мовою, якою проводиться судочинство, є дотримання принципу користуватися у судовому процесі рідною мовою. Зокрема, на це звертається увага у справі № 520/9122/21 від 31.05. 2021 р. Харківського окружного адміністративного суду [10].

Незважаючи на те, що ст. 15 КАС України покликає забезпечити учасникам судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють

державною мовою, право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, варто наголосити, що держава не завжди спроможна забезпечити таке право.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного наукового дослідження варто зазначити, що будучи об'єктивною категорією, принципи, які офіційно закріплені в нормах законодавства, є вихідними положеннями адміністративного судочинства, у яких в концентрованому вигляді відображений захист прав, свобод і інтересів іноземців та осіб без громадянства у сфері публічно-правових відносин.

Забезпечення принципу користуватися у судовому процесі рідною мовою, поряд із забезпеченням принципу правової безоплатної допомоги при вирішенні справ в адміністративному суді, мають першочергове значення для іноземців та осіб без громадянства. На сьогодні не можна стверджувати, що держава в повній мірі забезпечує реалізацію вказаних принципів у судовому процесі за участю іноземців та осіб без громадянства. Тому, незважаючи на існуючі проблемні питання, державі необхідно дотримуватися вказаних принципів, втілення яких надає легітимності прийнятих судових рішень, а їх ігнорування призводить до порушення прав особи на судовий захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Потапенко С.В. Диспозитивність як принцип адміністративного процесу України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Х., 2010. 19 с.
2. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов./Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. М.: Норма-Инфра-М, 1999. 559 с.
3. Світличний О.П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування: Монографія. Донецьк: Державне видавництво «Донбас», 2011. 410 с.
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02. 06. 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради. 2005. № 35-37. Ст. 446.
7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09. 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради. 2012. № 19-20. Ст. 179.
8. Авер'янов В. Нове ставлення до прав людини – мета реформування українського адміністративного права. Юридична Україна. 2005. № 5. С. 31–35.
9. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: дис. ... док. юрид. наук: Х.: НУВС, 2003. 368 с.
10. Справа № 520/9122/21 від 31.05.2021 р. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97327133/>.